

به نام خدا

وزارت علوم، تحقیقات، و فناوری

پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات ایران
(ایرانداک)

خلاصه گزارش طرح پژوهشی سازمانی

عنوان طرح پژوهشی

تدوین و تبیین کدهای اخلاقی استادان راهنمای پایان نامه ها و رساله های ایران

تاریخ شروع طرح پژوهشی	۹۹/۱۰/۸	تاریخ پایان طرح پژوهشی	۱۴۰۰/۱۱/۱۵
نام و نام خانوادگی مجری طرح پژوهشی	رحمان شریف زاده		
نام و نام خانوادگی همکاران طرح پژوهشی	-		

درباره طرح پژوهشی

هدف این پژوهش تدوین کدهای اخلاقی استادان راهنما و مشاور پایان نامه ها و رساله ها است. فرایند رسیدن به این هدف، دارای سه گام تعیین اصول اخلاقی، استخراج چالش های اخلاقی، و تدوین کدهای اخلاقی راهنمایی رساله ها و پایان نامه ها خواهد بود. بر این اساس، در فصل دوم، اصول اخلاقی دیوید راس به اضافه اصل احترام، را به عنوان زیربنای اخلاقی حرفه راهنمایی پژوهش معرفی و از آن در برابر مجموعه اصول مشابه دفاع خواهیم کرد. سپس در فصل سوم چالش های راهنمایی پژوهش را از ادبیات موضوع، پژوهش ها و همچنین آیین نامه های دانشگاه های متعدد، استخراج خواهیم کرد؛ در این فصل ده چالش اصلی به همراه نمونه هایی ملموس تر از آن ها را استخراج خواهیم کرد و در ادامه با نظرسنجی از ۲۵ نفر از اعضای هیئت علمی و دانشجویان/فارغ التحصیلان تحصیلات تکمیلی، با حفظ حداکثر تنوع در رشته و دانشگاه، به این سوال پاسخ خواهیم داد که این چالش ها چه اندازه در زمینه دانشگاهی ایران نیز رخ می دهند. نتایج حاکی از ارتباط بالای این چالش ها با زمینه ایران هستند. بالا بودن میانگین برخی از چالش ها تصویری نگران کننده از چندی چون اخلاقی راهنمایی رساله ها و پایان نامه ها در ایران را ارائه می کند. باتوجه به اینکه استادان و دانشجویان به عنوان دو ذینفع اصلی حرفه راهنمایی پژوهش در این

پژوهش مشارکت داشتند امکان مقایسه چشم‌انداز اخلاقی آن‌ها با هم نیز فراهم بود. در برخی موارد، دانشجویان و اساتید دیدگاه‌های واگرایی نسبت به میزان اهمیت و وقوع برخی از چالش‌ها داشتند. درنهایت، در فصل چهارم، بر اساس چالش‌های به‌دست‌آمده و متناسب با مصادیق آن‌ها، ۳۶ کد مستقل برای مجموعه چالش‌ها تدوین شده و ارتباط و جامعیت کدها با کمک یک گروه کانونی سنجیده خواهد شد.

روش پژوهش

در این پژوهش از روش‌شناسی‌های کیفی و کمی (مطالعات کتابخانه‌ای، تحلیل مضمون، روش دلفی^۱، و گروه کانونی) استفاده خواهد شد. این کار در سه گام (۱) مشخص کردن اصول اخلاقی (۲) مشخص کردن چالش‌های اخلاقی و (۳) تدوین و تبیین کدها انجام خواهد شد. در گام نخست، اصول اخلاقی بر اساس مطالعات کتابخانه‌ای و استدلال‌ورزی (ارائه استدلال‌های اخلاقی) در اخلاق کاربردی مشخص می‌شوند و مبنای کار قرار می‌گیرند. در گام دوم، از طریق طراحی پرسش‌نامه‌هایی، در قالب روش دلفی، ارتباط و انطباق این چالش‌ها با زمینه ایران سنجیده می‌شود. ما از مجموعه‌ای از دانشجویان، فارغ‌التحصیلان و اساتید خواهیم پرسید آیا چالش‌های استخراج‌شده را به زمینه ایران مرتبط و چه‌اندازه مرتبط می‌بینند و همچنین به عنوان یک سؤال باز پرسش خواهد شد که چه چالش‌های دیگری در زمینه رابطه استاد راهنما-دانشجو در انجام پایان‌نامه‌ها و رساله‌ها در ایران وجود دارد. در این گام بر اساس چالش‌ها و اصول، کدهای اخلاقی‌ای تنظیم خواهد شد. برای بررسی ارتباط و انطباق این کدها با چالش‌ها و اصول از متخصصان حوزه اخلاق و غیر آن، در قالب یک گروه کانونی (متشکل از ۱۰-۶ نفر) نظرسنجی خواهیم کرد. همچنین برای این گروه کانونی یک پروتکل طراحی می‌شود و باتوجه به وضعیت بهداشتی حاکم بر جامعه به احتمال زیاد به شکل آنلاین برگزار خواهد شد.

یافته‌های طرح پژوهشی

نتایج این پژوهش حاکی از ارتباط و اهمیت بالای چالش‌های اخلاقی راهنمایی رساله‌ها و پایان‌نامه‌ها در زمینه ایران بود. بالابودن میانگین برخی از چالش‌ها تصویری نگران‌کننده از چندوچون اخلاقی راهنمایی رساله‌ها و پایان‌نامه‌ها

^۱ . درباره اینکه روش دلفی کمی یا کیفی، یا همزمان هر دو است اختلاف نظر وجود دارد. به همین سبب از اصلاح روش‌شناسی‌های کمی و کیفی استفاده شده است.

در ایران را ارائه می‌کرد. هفت چالش میانگین بالای سه را کسب کرده‌اند و میانگین هیچ چالشی پایین دو نبوده است. همچنین دو چالش مدیریت نادرست و نظارت ناکافی میانگین بالای ۴ کسب کرده‌اند که نشان‌دهنده وضعیت نامطلوب نحوه راهنمایی پژوهش در ایران است. با توجه به اینکه استادان و دانشجویان به عنوان دو ذینفع اصلی حرفه راهنمایی پژوهش در این پژوهش مشارکت داشتند امکان مقایسه چشم‌انداز اخلاقی آن‌ها با هم فراهم بود. دانشجویان و اساتید دیدگاه‌های واگرایی نسبت به برخی از چالش‌ها دارند؛ به عنوان مثال دانشجویان/فارغ‌التحصیلان، در مقایسه با گروه استادان، نمره بالاتری به چالش دانش ناکافی داده بودند؛ به عبارتی دیگر دانشجویان/فارغ‌التحصیلان ارتباط و اهمیت چالش دانش ناکافی را بیشتر از چیزی می‌دانستند که استادان تصور می‌کردند. یک راه برای تعبیر این نتیجه این است که در برخی موارد استادان ممکن است دانش و مهارت‌های خود را برای راهنمایی یک رساله یا پایان‌نامه کافی ببینند ولی دانشجویان دیدگاه متفاوتی داشته باشند. همچنین دانشجویان ممکن است برخی از کنش‌ها را مصداقی از سوءاستفاده یا بهره‌کشی از دانشجو تلقی کنند ولی استادان نظر متفاوتی داشته باشند. همچنین با توجه به اینکه جنسیت‌های متفاوت و افرادی از گروه‌های قومی-دینی گوناگونی در پژوهش مشارکت داشتند امکان مقایسه دیدگاه‌های آن‌ها در مورد برخی از چالش‌هایی که می‌توانست به نحوی با مسئله جنسیت و تنوع قومی-دینی ارتباط پیدا کند فراهم شد. زنان و اقلیت‌های قومی و دینی به چالش تعارض منافع نمره بالاتری داده بودند. این نیز نشان می‌دهد که حساسیتی که زنان و افرادی از اقلیت‌های قومی-دینی روی مسئله تعارض منافع دارند معمولاً مردها یا افراد متعلق به طبقه اکثریت جامعه ندارند.

همچنین نتایج نظرسنجی حاکی از آن بود که چالش‌های گردواری شده کم‌ویش جامعیت دارند؛ و از این نظر تفاوت قابل توجهی میان زمینه دانشگاهی ایران و کشورهای دیگر وجود ندارد. ما از مشارکت کنندگان خواسته بودیم اگر غیر از چالش‌های طرح شده، چالش دیگری را مرتبط به زمینه ایران می‌دانند ذکر کنند. چنانکه در فصل سوم بحث کردیم مواردی که برخی از مشارکت کنندگان طرح کرده بودند یا زیرمجموعه‌ای از چالش‌های اخلاقی اصلی ما بود یا مستقیماً به چالش‌های اخلاقی راهنمایی رساله‌ها و پایان‌نامه‌ها مربوط نمی‌شدند.

در گام سوم بر اساس چالش‌های به دست آمده، اقدام به تدوین کدهای اخلاقی کردیم. در فصل چهارم، ۳۶ کد اخلاقی به تفکیک چالش‌ها معرفی شدند. برای اطمینان از ارتباط کدهای تدوین شده با چالش‌ها و نیز جامعیت کدها، از طریق یک گروه کانونی متشکل از هشت نفر از اساتید و دانشجویان، کدهای طرح شده را به بحث

گذاشتیم و نظرات نهایی آن‌ها را در بدنه کدها اعمال کردیم. برخی از افراد حاضر در گروه کانونی در گام دوم پژوهش مشارکت داشتند ولی برخی از آن‌ها افراد علاقه‌مند جدیدی بودند؛ ضمناً همه این افراد کم‌وبیش با مباحث اخلاق حرفه‌ای آشنا بودند.

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

بررسی ارتباط و اهمیت چالش‌های اخلاقی راهنمایی رساله‌ها و پایان‌نامه با توجه به زمینه ایران، نشان داد که کیفیت اخلاقی راهنمایی در وضعیت چندان مطلوبی نیست. به نظر ما می‌توان دو راهکار هم‌زمان برای این وضعیت ارائه داد. نخست با توجه به اینکه اخلاق حرفه‌ای در کل کاروباری آموزشی است، برگزاری دوره‌های آموزشی اخلاق حرفه‌ای راهنمایی پژوهش برای استادانی که مایل‌اند راهنما و مشاور رساله‌ها و پایان‌نامه‌ها شوند لازم به نظر می‌رسد. بسیاری از استادان با چالش‌های اخلاقی این حوزه آشنایی ندارد و از وظایف اخلاقی خود آگاه نیستند. پژوهش حاضر می‌تواند به عنوان بخشی از مطالب آموزشی این دوره‌ها مورد استفاده قرار گیرد. پیشنهاد دوم درباره نحوه استفاده از کدهاست. حالت مطلوب این است که این کدها از طریق وزارت علوم، تحقیقات و فناوری به دانشگاه و پژوهشگاه‌ها و سایر مؤسسات آموزش عالی ابلاغ شوند. چنانکه در گام دوم دیدیم ۹۶ درصد دانشجویان/فارغ‌التحصیلان و ۶۶ درصد استادان مشارکت‌کننده با ابلاغ این کدها به مؤسسات آموزشی و پژوهشی موافق بودند. این ابلاغ دست‌کم استادان راهنما را از وجود این کدها آگاه می‌کند و می‌تواند مستقیم یا غیرمستقیم حساسیت اخلاقی آن‌ها را بالا ببرد.

پژوهش حاضر گام نخست تدوین راهنمای جامع راهنمایی پژوهش (با تمرکز بر راهنمایی رساله‌ها و پایان‌نامه‌ها) است. تدوین راهنمای جامع نظارت از جمله موضوعاتی است که در غرب به آن توجه شده و کتاب‌هایی در این زمینه نوشته شده‌اند. برای تکمیل این راهنما، دو کار دیگر باید انجام شود که موضوع پژوهش‌های آتی خواهد بود. ما از سه ضلع اصلی مثلث نظارت بر پژوهش صرفاً روی یک ضلع، یعنی استادان راهنما، متمرکز بودیم. دانشجویان و مؤسسات آموزشی و پژوهشی دو ضلع دیگر این مثلث هستند. استخراج کدهای اخلاقی این دو کنشگر نیز اهمیت دارد. دوم تنش‌ها و دوراهی‌هایی که ممکن است میان این سه ضلع رخ دهد و راهکارهای مواجهه با آن‌ها موضوع مطالعاتی دیگری است که برای تکمیل این راهنما اهمیت دارد. این راهنما می‌تواند به عنوان یک منبع آموزشی در دوره‌هایی که پیش از این به آن اشاره کردیم مورد استفاده قرار گیرند.